

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК РІЗНОВИДУ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В даній статті розглянуто та проаналізовано особливості банківської відповідальності; виділено та охарактеризовано мету, функції банківської відповідальності як особливого різновиду фінансово-правової відповідальності.

Ключові слова: банківська відповідальність, порушення банківського законодавства, банк, функції банківської відповідальності.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що ефективність банківського регулювання залежить від стану виконання суб'єктами банківських правовідносин своїх прав і обов'язків, закріплених нормами банківського права. Це значною мірою впливає на реалізацію таких завдань держави як зміцнення законності та забезпечення верховенства права, що є пріоритетним напрямком розвитку і розбудови України.

Також актуальність дослідження визначається тим, що особливо важливу роль в забезпеченні дієвого функціонування всіх ланок національної економіки відіграє банківська система держави, особливо в умовах кризи. Від формування ефективного систематизованого банківського законодавства, глибоких наукових досліджень правових засад фінансово-правової діяльності держави в цілому і банківської відповідальності зокрема залежить економічне майбутнє нашої держави. Звертаючи увагу на численні порушення чинного банківського законодавства в умовах сьогоденної економічної ситуації, вирішального значення набуває необхідність дослідження та глибокого аналізу банківської відповідальності та її особливостей.

З розвитком науки фінансового права набувають поширення погляди вчених щодо виділення фінансово-правової (в т.ч. і банківської) відповідальності в окремий вид юридичної відповідальності. Зокрема, існування значної кількості нормативно-правових актів, в яких за порушення банківського законодавства передбачено застосування заходів впливу, наряду з іншими видами юридичної відповідальності, зумовлює необхідність окремого дослідження банківської відповідальності з метою формування більш повного і всебічного уявлення про комплексний інститут банківської відповідальності.

Саме тому, визначення сутності та особливостей банківської відповідальності є важливим і актуальним, як з боку теоретичної науки, так і задля практики реалізації норм банківського права щодо забезпечення захисної функції права та стабільного функціонування системи юридичної відповідальності (в т.ч. банківської) в державі.

Відповідно всебічне вивчення природи, сутності та значення банківської відповідальності має важливе значення як для правотворчості, так і для правозастосовної практики. Її аналіз може сприяти удосконаленню механізму правового регулювання, підвищенню його ефективності.

У зв'язку із цим аналіз проблем розвитку банківської відповідальності як різновиду фінансово-правової відповідальності, є одним із пріоритетних напрямків дослідження науки банківського права, необхідних для підвищення ролі банківського права як комплексної галузі права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не дивлячись на досить велику наукову і практичну цінність досліджуваного явища, вивченню проблеми банківської відповідальності представниками юридичної науки не приділялося належної уваги. Ряд наукових праць стосуються питання фінансово-правової відповідальності (в т.ч. і банківської) як специфічного виду юридичної відповідальності. Зокрема, проблема банківської відповідальності піднімається, як в рамках окремого дослідження, так і у вигляді певного аспекту дослідження

інших проблем, такими вченими: А. З. Арсланбекова, З. М. Бudyко, Л. К. Воронова, О. П. Гетманець, Д. О. Гетманцев, Е. С. Дмитренко, А. Й. Іванський, М. В. Карасєва, Ю. А. Крохіна, М. П. Кучерявенко, А. О. Монаєнко, В. П. Нагребельний, І.А. Сікорська та ін.

Юридичної відповідальності банків як окремого аспекту дослідження організаційно-правових засад діяльності банків торкаються в своїх роботах такі автори: А. Г. Барішніков, П. С. Веселовський, Д. О. Гетманцев, О. П. Орлюк, М. В. Старинський, Н. А. Саттарова.

У даний момент в Україні відсутній загальний комплексний аналіз теоретичних проблем, пов'язаних із визначенням поняття та особливостей банківської відповідальності та заходів, що застосовуються за порушення банківського законодавства. Цим і пояснюється вибір теми дослідження, її актуальність та значення.

Метою статті є дослідження правової природи та особливостей банківської відповідальності як різновиду фінансово-правової; визначити та розглянути мету, підстави та принципи застосування банківської відповідальності

Виклад основного матеріалу. Фінансово-правова відповідальність являє собою державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати суб'єктом фінансового правопорушення заходів державного примусу за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності, який реалізується через застосування уповноваженими органами держави фінансово-правових санкцій у процесуальній формі, яка встановлена фінансовим законодавством України [3, с. 12].

Ознаками фінансово-правової відповідальності є наступні: виникає у зв'язку зі вчиненням правопорушення у сфері фінансової діяльності (фінансового правопорушення); виражається у застосуванні до правопорушника фінансово-правових санкцій; полягає в обов'язку суб'єктів правопорушення зазнати певних обмежень майнового характеру, пов'язаних із застосуванням до правопорушника фінансових санкцій; реалізується у специфічній процесуальній формі; заходи фінансово-правової відповідальності реалізуються через спеціально уповноважені органи, що мають владні повноваження; суб'єктами фінансово-правової відповідальності є учасники фінансових правовідносин.

Ці специфічні (матеріально-правові та процесуально-правові) ознаки фінансово-правової відповідальності є підставами для виділення її в якості самостійного виду в системі юридичної відповідальності, а закріплення цього інституту у законодавстві України зумовлено практичною необхідністю в ефективній охороні фінансових правовідносин від систематичних порушень.

На підставі аналізу діючого законодавства виділяються наступні основні види фінансово-правової відповідальності за порушення різних сторін фінансової дисципліни: фінансово-правова відповідальність у податковій сфері; фінансово-правова відповідальність за бюджетні правопорушення; фінансово-правова відповідальність за правопорушення у сфері валютного регулювання; фінансово-правова відповідальність за порушення банківського законодавства (банківська відповідальність); фінансово-правова відповідальність у сфері загальнообов'язкового державного страхування [4, с. 86].

Банківська відповідальність є різновидом фінансово-правової відповідальності, так як їй притаманні ознаки останньої.

Під банківською відповідальністю (фінансово-правовою відповідальністю за порушення банківського законодавства) розуміють обов'язок суб'єкта

банківських відносин, який вчинив порушення банківського законодавства, зазнати несприятливих наслідків фінансового, організаційного або управлінського характеру, який реалізується через застосування спеціально уповноваженим органом держави – НБУ заходів примусу у процесуальній формі, яка встановлена банківським законодавством України [5, с. 58].

Банківській відповідальності як різновиду фінансово-правової відповідальності притаманні особливості, які дозволяють відмежувати її від інших її видів, зокрема, бюджетної, податкової, відповідальності за правопорушення у сфері валютного регулювання тощо.

До таких особливостей відносяться наступні: 1) настає за порушення банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 закону України “Про банки і банківську діяльність”, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об’єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи; 2) суб’єктами відповідальності є банки та інші особи, які є об’єктом перевірки НБУ, до яких можуть бути застосовані заходи впливу. До осіб, які можуть бути об’єктом перевірки Національного банку України, належать власники істотної участі у банку та учасники банківських груп, а також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії; 3) заходи впливу за порушення банківського законодавства мають як майновий, так і організаційний характер; 4) заходи банківської відповідальності застосовуються за рішенням

Національного банку України [2]; 5) реалізується у позасудовому порядку; 6) головною метою відповідальності є забезпечення стабільності банківської системи [5, с. 59–64].

Зазначені вище особливості дозволяють відмежувати банківську відповідальність від інших видів фінансово-правової відповідальності та визначають її специфіку.

Відповідно специфіка банківської відповідальності також обумовлена й її метою, яка реалізується в функціях.

Метою банківської відповідальності є забезпечення реалізації норм банківського права та забезпечення стабільності банківської системи. Виходячи із викладеного, необхідно зазначити, що реалізація цієї мети напряду залежить від досягнення наступних цілей банківської відповідальності, які безпосередньо не вказані у законодавстві, але його аналіз дозволяє їх виділити. Серед них виділяють: – забезпечення банківської дисципліни, виховання поваги до банківського права; – стимулювання правомірної поведінки суб'єктів банківських правовідносин; – покарання “правопорушника”, припинення правопорушення.

Соціальне та цільове призначення банківської відповідальності розкривається в її функціях.

Відповідно функціями банківської відповідальності визначаються основні напрями дії банківської відповідальності на суспільні відносини, поведінку суб'єктів банківських відносин, їх правосвідомість і правову культуру, в яких розкриваються її сутність, соціальне призначення та через які досягаються цілі цього виду фінансово-правової відповідальності.

Питання, що виникають стосовно виділення функцій банківської відповідальності є дискусійними. Найбільш поширеною є думка про те, що банківська відповідальність виконує 3 основних функцій, серед яких виділяють:

1. Регулятивна функція, що полягає у направленні дії банківської відповідальності на суб'єктів банківських правовідносин, що полягає в спонуканні останніх дотримуватися норм права і виражається в їх правомірній поведінці. Способами здійснення регулятивної функції цього виду відповідальності є закріплення в нормах права зразків правомірної поведінки шляхом встановлення заборон, дозволів тощо.

2. Превентивна функція, яка спрямована на попередження порушень відносин, що існують в процесі здійснення банківської діяльності. Завданнями превентивної функції є укріплення банківської дисципліни, що передбачає добросовісне здійснення наданих прав і виконання, передбачених нормами банківського права обов'язків.

3. Каральна (штрафна) функція, яка являє собою дію банківської відповідальності на суб'єктів банківських правопорушень, що полягає в обмеженнях майнового характеру або застосуванні заходів впливу.

На думку вчених, поділ функцій банківської відповідальності на регулятивну, превентивну, каральну функції є найбільш оптимальним, тому що відповідає визначеній меті цього виду відповідальності, оскільки функції цієї не виникають самі по собі. Вони повинні бути обумовлені відповідними цілями, які і визначають соціальне призначення банківської відповідальності.

Відповідно до чинного законодавства банки та інші особи, які є об'єктом перевірки НБУ, які порушили банківське законодавство, притягаються до банківської відповідальності за наявності сукупності підстав.

Це означає, що підставами банківської відповідальності зазначених вище суб'єктів є сукупність обставин, зазначених у правових нормах, наявність яких робить таку відповідальність можливою і необхідною.

Але при цьому слід розрізняти підстави притягнення до банківської відповідальності і підстави її настання. Підставою притягнення до банківської відповідальності визначається сукупність обставин, наявність яких робить відповідальність можливою. Фактичною підставою притягнення до банківської відповідальності є склад банківського правопорушення або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи [1]. Банківське правопорушення є суспільно шкідливим, протиправним, винним діянням (дією або бездіяльністю) суб'єкта банківських відносин, за вчинення якого банківським законодавством передбачено застосування заходів фінансово-правової відповідальності (заходів впливу). Але необхідно зазначити, що банківське правопорушення та інші зазначені у ч. 1 статті 73 Закону України "Про банки і банківську діяльність" підстави не зумовлюють автоматичне настання банківської відповідальності, а є лише підставою для притягнення до неї.

Підставами настання банківської відповідальності суб'єктів банківської відповідальності є сукупність обставин, наявність яких робить таку відповідальність необхідною. Тільки за наявності зазначених підстав, у порядку, встановленому нормами процесуального законодавства, настає банківська відповідальність.

Відповідно виділяють наступні підстави банківської відповідальності:

- формальну (нормативну), яка проявляється в наявності системи норм банківського законодавства, що встановлюють склади банківських правопорушень, яка регулює принципи, порядок і процесуальну форму притягнення до банківської відповідальності;

– фактичну, яка являє собою здійснення суб'єктом протиправного діяння, що порушує норми банківського законодавства або здійснення зазначених у статті 73 Закону України “Про банки і банківську діяльність” дій;

– процесуальну, яка полягає у винесенні уповноваженим органом рішення щодо застосування заходів впливу за здійснене порушення банківського законодавства або здійснення зазначених у ч. 1 статті 73 Закону України “Про банки і банківську діяльність” дій.

Настання банківської відповідальності є можливим лише при наявності усіх перерахованих підстав і в суворо визначеній послідовності: “норма права – банківське правопорушення – застосування заходів впливу”.

Таким чином, у широкому розумінні підставами банківської відповідальності є сукупність правових норм, які визначають винні, протиправні діяння (дії чи бездіяльність) деліктоздатних суб'єктів у сфері банківської діяльності, забороняють таку поведінку; встановлюють відповідні заходи фінансового примусу, які повинні бути застосовані до суб'єктів такої відповідальності за порушення ними цих норм, встановлюють порядок притягнення суб'єктів банківських правовідносин, зазначених у статтях 71, 72 Закону України “Про банки і банківську діяльність” до банківської відповідальності.

Висновки. Всі вищезазначені у даній статті особливості дозволяють виділити банківську відповідальність як специфічний вид фінансово-правової відповідальності із притаманними тільки їй особливостями, які дозволяють відмежувати її від інших видів фінансово-правової відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

2. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України – 1999. – № 29. – Ст. 238.

3. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 – “адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / А. Й. Іванський. – Одеса, 2009. – 42 с.

4. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз : монографія / А. Й. Іванський. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – 504 с.

5. Трипольська М. І. Фінансово-правова відповідальність за порушення банківського законодавства в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – “адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / М. І. Трипольська. – Запоріжжя, 2012. – 234 с.

Острий Д.О. Поняття та особливості банківської відповідальності як різновиду фінансово-правової відповідальності / Д.О. Острий // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи. Серія. Юридичні науки. - 2015. - № 1(8). - С. 48-52.